

Сучасні тенденції стану громадської думки представників освітянського середовища України

(За матеріалами соціологічних досліджень)

Презентуються окремі результати комплексних соціологічних досліджень всеукраїнського і регіонального рівнів, які дозволяють визначити тенденції громадської думки освітян.

Ключові слова: соціологічне дослідження, громадська думка, реформування освіти, права педагогічних працівників, післядипломна педагогічна освіта.

Biloshytskyi S. V. Current Trends of Public Opinion of Representatives of the Educational Environment of Ukraine.

Some results of complex sociological researches of All-Ukrainian and regional levels, which identify tendencies of public opinion of teachers are presented in the article.

Key words: sociological research, public opinion, education reform, right of teachers, postgraduate pedagogical education.

Постановка проблеми. Формування професійної культури сучасного керівника навчального закладу потребує активного опанування педагогами діалогових, інтерактивних форматів комунікації в системах «суспільство – освіта», «орган управління освітою – освітянська громада», «керівник навчального закладу – вчитель», «навчальний заклад – батьки», «вчитель – учень» та інших конфігураціях. Це передбачає створення ефективної системи взаємодії різних суб'єктів освітянського процесу: управлінців і педагогів, учнів та їхніх батьків, громадських організацій і суспільства в цілому.

Важливим каналом такої взаємодії виступають дослідження громадської думки з актуальних соціально-педагогічних проблем розвитку освіти. Отримана в ході досліджень інформація є вкрай необхідною при плануванні роботи Міністерства освіти і науки України, підрозділів освіти місцевих державних адміністрацій, обласних закладів післядипломної педагогічної освіти та регіональних методичних служб, які мають знати потреби й очікування освітянської громадськості.

На жаль, слід констатувати, що загалом у державі традиція проводити соціологічні дослідження освітянського та навколоосвітянського середовищ недостатньо вкорінена у практику діяльності органів управління освітою. Це вимагає від представників експертного середовища уважного і раціонального ставлення до тих матеріалів, які все ж таки час від часу з'являються в медійному просторі та презентують результати загальнонаціональних або локальних досліджень стану громадської думки у сфері освітніх проблем. З іншого боку, така ситуація має стимулювати фахівців проводити власні цільові дослідження й інтегрувати їх результати у нормативно-правові документи та науково-методичні рекомендації, що мають регламентувати діяльність навчальних закладів та педагогів.

Виклад основного матеріалу. Помітною подією в житті освітян стало соціологічне дослідження «Середня освіта в Україні: думка вчителів та батьків», проведене в минулому році Фондом «Демократичні ініціативи» імені Льва Кучеріва і фірмою «Ukrainian Sociology Service» на замовлення БФ «Інститут розвитку освіти» та за підтримки міжнародного фонду «Відродження» за національною вибіркою в м. Києві та 15 областях України. У рамках дослідження опитано 1001 респондента за квотною вибіркою, репрезентативною за класами навчання учнів та регіонами України. Усього опитали 499 учителів, 310 директорів та 192 батьків учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Згідно з отриманими матеріалами, переважна більшість опитаних батьків, учителів та директорів оцінили якість середньої освіти в Україні на середньому рівні. Так вважають більшість учасників дослідження (65 % учителів, 80 % директорів шкіл і 60 % батьків). Високою вважають якість освіти 15 % учителів, дуже високою – 0,2 % вчителів і 0,7 % батьків. Коли ж мова заходить про конкретний навчальний заклад, у якому працюють педагоги чи навчають своїх дітей опитані батьки, якість освіти оцінюється не так критично: 54 % опитаних учителів вважають її середньою, а 36 % – високою. 2 % директорів і батьків навіть вважають, що якість освіти у «своїй школі» є «дуже високою».

На запитання «Чи готує середня освіта до майбутнього життя в суспільстві?» позитивну відповідь дала лише половина опитаних: 50 % директорів, 60 % учителів і 51 % батьків. Високу оцінку отримала якість громадянського виховання. Школа виховує громадянина – так вважають 70 % батьків, 83 % вчителів і 87 % директорів. А от із тим, що середня освіта формує світогляд, згодні 79 % учителів, 78 % директорів шкіл і 68 % батьків. Це підкреслює, що стосовно питань якості освіти і реалізації завдань

школи батьки налаштовані більш критично, аніж учителі й директори.

Майже 50 % батьків задоволені своїми можливостями впливати на стан справ у школах, більше 40 % опитаних батьків кілька разів на місяць або навіть щотижня відвідують школи з власної ініціативи. Близько третини всіх опитаних батьків визнають, що не користуються цими можливостями і не беруть ніякої участі у житті школи. Більшість респондентів вважають, що в країні не забезпечується конституційна гарантія щодо рівного доступу до освіти. Лише 20 % учителів, 29 % директорів і 8 % батьків погоджуються із тим, що середня освіта дає всім рівні можливості безкоштовно навчатися.

При цьому значна частина батьків зазначила, що готова особисто робити щось для освітнього закладу своєї дитини: давати кошти на потреби школи (35 %), брати участь у засіданнях батьківського комітету (35 %), ремонтувати будівлі та прибирати подвір'я (27 %). Водночас близько 36 % батьків заявили про відсутність можливості займатись особисто шкільними справами.

Більше 90 % опитаних батьків доводилось здавати гроші на потреби навчального закладу. При цьому 51 % їх визнають, що здавали гроші без належного офіційного оформлення, тобто без відповідного списку та підпису. Водночас 76 % батьків указують на звітування вчителями, скільки грошей зібрано і на які потреби спрямовано.

80 % опитаних батьків планують, аби їхні діти продовжували вчитися у вищому навчальному закладі, мотивуючи це необхідністю здобути високий рівень освіти (40 %) та кращими можливостями для людей з вищою освітою знайти хорошу роботу (39 %).

В оцінці ефективності навчального закладу середньої освіти переважна більшість батьків та вчителів основним критерієм визначає показник успішності самих учнів (72 % та 62 % відповідно), тоді як для директорів найголовнішим є критерій професійного рівня педагогічного та іншого персоналу (65 %). Останній критерій є також важливим для 51 % як учителів, так і батьків. Важливість перемог учнів у конкурсах і олімпіадах відзначають близько половини опитаних батьків, учителів і директорів.

Не дістала підтримки батьків та вчителів ініціатива запровадження 12-річної системи загальної середньої освіти. Проти такої пропозиції виступає близько 70 % опитаних батьків та 68 % педагогів відповідно. Проте серед директорів немає однозначної позиції щодо цієї ініціативи. Так само не знаходить підтримки ідея скорочення літніх канікул – 90 % батьків та 92 % педагогів висловились однозначно проти цієї ініціативи. Дещо менше противників скорочення літніх канікул серед директорів шкіл – 84 % [1].

Упровадження триетапної системи у середній школі (початкова, базова середня та старша) не підтримують більше половини опитаних учителів (54 %) та майже половина батьків (48 %), тоді як серед директорів ця ініціатива знаходить певну підтримку (41 %). Серед найбільш актуальних та серйозних проблем, що потребують вирішення вже у найближчі роки, опитані батьки назвали слабку зацікавленість дітей здобувати знання (50 %), слабку матеріально-технічну базу шкіл (49 %) та застарілі програми і методики (42 %). Як першочергові кроки для покращення якості освіти

більше половини опитаних батьків відзначили необхідність створення нових, відповідних вимогам сучасності програм (56 %), підвищення оплати праці викладачів (52 %) та необхідності боротися з усіма проявами корупції і нечесності у середніх освітніх навчальних закладах (49 %).

Половина вчителів (51 %) незадоволені якістю підручників. У книжках, за якими навчаються діти, потрібно змінити спосіб подання інформації (доступна мова, розмір шрифтів і якість друку) – 49 %, зміст – 31 %, ілюстративний матеріал (з урахуванням сприйняття інформації відповідно до психофізіологічних особливостей учнів різного віку) – 30 %.

Для педагогів та директорів найбільш гострі проблеми освіти в Україні пов'язані насамперед зі зниженням соціального статусу працівників освіти (62 % та 88 % відповідно) та ставленням влади до освітнього сектору як до другорядної, «витратної» частини державного бюджету (63 % та 70 % відповідно). Покращення ситуації в освітній галузі педагоги та директори шкіл вбачають, так само як і батьки, передовсім у підвищенні оплати праці викладачів (80 % та 90 % відповідно) та створенні програм, які відповідали б вимогам сучасності (56 %). Серед пріоритетних заходів 68 % директорів відзначають також необхідність надати більше самостійність директорам шкіл та педагогічним колективам.

Переважна більшість батьків вірить у можливість проведення реформи в середній школі (62 %), а в перспективу покращення ситуації в галузі внаслідок її – понад 70 % опитаних батьків. Водночас в успішність проведення реформи освіти вчителі та директори вірять відчутно менше – 46 % та 34 % відповідно. На думку більшості батьків, учителів та директорів, реформування освітньої галузі повинні ініціювати Міністерство освіти і науки (68 %, 45 %, 35 %) та педагоги (54 %, 34 %, 44 % відповідно). При цьому приблизно чверть опитаних батьків вважають, що реформу необхідно проводити вже в найближчий рік, тоді як учителі та директори більш схильні підтримувати поступові й часткові реформи (54 % та 47 % відповідно), ніж швидкі та радикальні (33 % та 41 %). Понад 70 % педагогів загалом задоволені можливостями підвищення власної кваліфікації. При цьому можливості вдосконалення свого професійного рівня освітяни вбачають передовсім в інноваційних методах викладання (47 %), найновіших здобутках у фаховій сфері (43 %) та володінні інформаційними технологіями (41 %).

Переважна більшість учителів та директорів не задоволені своїм статусом у суспільстві (82 % та 59 % відповідно), а ще більше – рівнем соціального забезпечення (93 % та 94 %). Приблизно стільки ж опитаних учителів та директорів не задоволені рівнем своєї заробітної плати – 89 %. Майже половина з них (46 %) висловили готовність взяти участь в атестації, на підставі якої їхню зарплату може бути підвищено.

Серед пріоритетних реформ та ініціатив, що могли б допомогти вчителям працювати якісніше, переважна більшість опитаних учителів і директорів назвала потребу покращити технічний рівень школи (56 % та 77 % відповідно) й необхідність зміни підходу до оплати праці вчителя (51 % та 59 %). Далі за пріоритетом ідуть необхідність зменшення

бюрократичного навантаження і звітності (47 %) та оновлення навчальних програм і підручників (42 %) та 29 %).

Говорячи про рівень заробітної плати, вчителі зазначили, що у 36 % вона становить від 1 до 2 тис. грн, у 47 % – від 2 до 3 тис. грн, у 16 % – від 3 до 4 тис. грн. І лише у 1,5 % – від 4 до 5 тис. грн.

На запитання «Як Ви думаєте, якою б мала бути Ваша зарплатня?» вчителі відповіли по-різному: 24 % респондентів хочуть, щоб у межах 2,5–4 тис. грн, 23 % – від 4 до 5 тис., 16 % – від 5 до 6 тис., по 10 % – від 6 до 7 тис. і від 7 до 8 тис., 9 % – від 9 до 10 тис. І тільки зовсім невелика група педагогів мріє про суттєво вищі статки: 6 % учителів хотіли б зарплату від 10 до 15 тис. грн, 2 % – понад 15 тис.

Говорячи про своє ставлення до необхідності реформувати освітню галузь, 33 % педагогів виступили за швидкі й радикальні реформи, 54 % – за поступові й часткові; 4 % вважають, що реформи не потрібні, а 9 % не змогли сформулювати своє ставлення.

На думку вчителів, реформи повинні ініціювати: Міністерство освіти і науки (45 % респондентів), педагоги (34 %), Президент та уряд (5 %), батьки (4 %), громадські організації (2 %). Своєю чергою, батьки покладаються на Міносвіти як ініціатора реформ (68 %), на вчителів (54 %), на себе (25 %), на Президента й уряд (15 %), громадські організації (15 %).

Вірять в успішність реформування шкільної освіти 46 % учителів, не вірять – 20 %, не визначилися – 34 %. Але педагоги більше налаштовані на реформи, ніж їхнє керівництво: вірять в їх успіх лише 34 % директорів, не вірять – 22 %, а не визначилися – 44 % [2].

Наприкінці 2015 р. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом із фірмою «Ukrainian Sociology Service» провів загальнонаціональне соціологічне опитування «Громадська думка – грудень 2015» із проблем освіти в Україні, приділивши більше уваги питанням зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) та вищої школи. Усього було опитано 2001 респондента за квотною національною вибіркою населення.

Дослідження відмічає позитивне ставлення 52 % респондентів до вступу до ВНЗ за результатами ЗНО. Так само стабільно опитувані позитивно оцінюють вплив ЗНО на різні сторони освітнього процесу та соціального життя загалом. Вони висловлюють згоду з тим, що: ЗНО дало змогу обдарованим дітям вступити до будь-якого ВНЗ, навіть найпрестижнішого (згодні з цим 60 %, не згодні – 23 %); стимулює учнів не сподіватися на чийсь допомогу, а вчитись (згодні з цим 66 %, не згодні – 18 %); зменшило рівень корупції при вступі (згодні – 46 %, не згодні – 32 %), воно стало кроком до справедливості у державі (згодні 46 %, не згодні – 29 %); дало змогу обирати кращих студентів (згодні 50 %, не згодні – 25 %). Щодо проблем із ЗНО, то найчастіше (40 % опитаних) були сумнівні у чесності дотримання закладеної процедури. Якщо розглядати можливі варіанти вдосконалення системи ЗНО, то опитані найчастіше (40 %) згадували необхідність краще готувати учнів у школах до складання тестів.

Залучення до підготовки репетиторів залишається надзвичайно поширеним явищем: у 2015 р. лише 26 % вступників не вдавалися до їхніх послуг. Ті, хто був безпосередньо причетний 2015 р. до вступу до ВНЗ, переважно залишилися задоволені: 52 % супроти 23 % незадоволених.

Демонструючи деякі аспекти ставлення населення до системи вищої освіти в Україні, запропоноване дослідження громадської думки засвідчує бажання 47 % населення скоротити кількість вітчизняних ВНЗ. Переконлива більшість респондентів (67 %) вважає, що заочну форму навчання потрібно зберегти. 43 % опитаних відчуває потребу (різною мірою) в курсах підвищення кваліфікації, а 39 % хотіли б здобути вищу освіту за кордоном. Серед найбільших проблем української вищої освіти названо корумпованість викладацького складу (50 %). Окрім того, громадяни занепокоєні проблемою невизнання дипломів українських ВНЗ в інших країнах світу (47 %) та невідповідністю викладання вимогам ринку (32 %).

Першочерговими кроками для покращення якості вищої освіти, на думку опитаних, є: боротьба з усіма проявами корупції і нечесності у ВНЗ (хабарі, списування курсових та дипломів тощо) – 59 %, підвищення рівня оплати праці викладачів – 38 %, відповідність викладання до потреб майбутньої професії – 37 %, налагодження співпраці з кращими світовими університетами – 36 %, стимулювання наукової діяльності у вишах – 32 %. Лише 12 % населення вважає, що якість освіти зможе забезпечити введення системи ЗНО для випускників ВНЗ [3].

Наведені приклади доводять, що соціологічне дослідження є потужним каналом інформації щодо думок, ставлень і очікувань громадськості. Їх результати забезпечують керівництво освітньої галузі обґрунтованими фактологічними даними, необхідними для прийняття управлінських рішень щодо розвитку й удосконалення системи освіти в державі й регіонах. У зв'язку з цим, а також з урахуванням складних процесів реформування освіти, що відбуваються в Україні, можна говорити про особливу актуальність і доцільність проведення соцдосліджень силами обласних закладів післядипломної педагогічної освіти. Унікальність таких закладів полягає в тому, що вони охоплюють різні рівні освіти й, отже, мають доступ до різних груп потенційних респондентів – різних категорій керівних, науково-педагогічних, педагогічних працівників, батьківської громадськості, учнівської й студентської молоді.

До переваг досліджень регіонального рівня можна віднести:

- оперативність отримання інформації для прийняття управлінських рішень;
- високу актуальність питань, яким присвячено дослідження, саме для даного регіону;
- урахування особливостей регіону при розробці програми дослідження та під час його безпосереднього проведення;
- потенційний вплив на удосконалення системи освіти в масштабах усього регіону;
- можливість більш швидкого вироблення системи рішень для удосконалення ситуації;

- можливість швидкої реалізації корегувальної роботи;
- можливість оперативного відстеження ходу корегувальної роботи тощо.

Важливо зазначити, що Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти на регулярній основі проводить соціологічні дослідження в освітянському середовищі. У 2012–2015 рр. Хмельницьким ОІППО проведено низку досліджень стану громадської думки щодо: напрямів розвитку методичної та науково-педагогічної служб у системі післядипломної педагогічної освіти; якості функціонування системи організаційно-методичної допомоги педагогічним працівникам Хмельниччини та підвищення їхньої кваліфікації; ціннісних орієнтацій та ціннісного ставлення сучасної учнівської молоді до світу; проблем педагогічної освіти дорослих; стану надання освітніх послуг у дошкільних навчальних закладах тощо.

У контексті розгляду матеріалів всеукраїнських досліджень, зазначених вище, цікаво навести деякі результати регіонального дослідження щодо якості функціонування системи організаційно-методичної допомоги педагогічним працівникам Хмельниччини та підвищення їхньої кваліфікації, яке здійснено у 2013 р. У рамках опитування, поза іншим, респондентам – керівним і педагогічним кадрам області – було запропоновано висловитися щодо: реформаційних змін, що відбувалися на той час в освіті; політики оптимізації (укрупнення) шкіл; ідеї створення шкільних округів тощо.

63 % опитаних зазначили, що розуміють сутність реформ, у цілому підтримують їх, але мають щодо них певні зауваження. Лише 10 % респондентів, вважаючи себе обізнаними у питаннях реформування освіти, не підтримували цей процес.

На той час політику оптимізації шкіл підтримали 29 % опитаних. 48 % респондентів вважали цей процес несправедливим щодо вчителів, котрі можуть втратити роботу. 53 % не підтримували оптимізацію, оскільки вона створить незручності для дітей, яким доведеться більше часу витратити на дорогу.

Ідею створення шкільних округів схвалили 23 %. Виступили проти 40 %. Показово, що 36 % не змогли визначитися зі ставленням через недостатню обізнаність [4].

У 2014 р. проведено опитування педагогів області «Педагогічна освіта дорослих: проблеми і очікування». У його рамках, зокрема, респондентам було запропоновано відповісти на питання щодо власного професійного розвитку. Говорячи про мотивацію

до подальшої освіти й самоосвіти, лише 4 % опитаних педагогів зазначили, що не мають у них потреби, оскільки професійний розвиток, на їхню думку, відбувається у ході набуття досвіду. 82 % респондентів займаються власним професійним удосконаленням, оскільки не хочуть втратити профкомпетентність; 57 % – оскільки вбачають у цьому свій обов'язок.

Висловлюючись щодо оцінки механізму функціонування педагогічної освіти дорослих в Україні, лише 19 % респондентів назвали його доволі ефективним, 9 % опитаних вважають, що такий механізм існує формально і не виконує своїх функцій, а 72 % зазначили, що він створений, але потребує суттєвого удосконалення [5].

Висновки. Вищезазначені факти ілюструють значний суспільний, управлінський, науковий та навчально-методичний потенціал соціологічних досліджень в освітянському середовищі, що має стимулювати педагогів і керівників навчальних закладів підвищувати рівень власної соціологічної культури.

Варто нагадати, що згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 665 від 01.06.2013 р. «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» директори загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів мають знати основи соціології. Ці знання та навички МОН відносить до професійної компетентності педагогічних працівників, які мають дозволити керівнику навчального закладу вдосконалювати технології педагогічної діагностики за допомогою використання таких методів соціологічних досліджень як опитування, індивідуальні та групові інтерв'ю.

Хмельницький ОІППО вже провів декілька заходів для педагогів області щодо популяризації соціологічних методів дослідження в навчальних закладах. У травні 2016 року на базі інституту планується провести презентацію методичного посібника «Соціологічні дослідження в школі», підготовленого працівниками ОІППО.

Залишається висловити надію, що подальший хід реформування галузі освіти в Україні та регіонах буде супроводжуватися активними дослідженнями стану громадської думки педагогів та представників громадськості, що забезпечить ефективний зворотний зв'язок між управлінськими структурами та освітянами. Значна роль у цих процесах відводиться керівникам навчальних закладів, які мають забезпечити ефективний зв'язок між органами управління освітою з одного боку і педагогічними колективами – з іншого.

Література

1. Онищенко О. Школа: з погляду вчителів і батьків [Текст] / Оксана Онищенко // Дзеркало тижня. – 2015. – № 36–37.
2. Школа очима батьків, вчителів та директорів шкіл (за результатами соціологічного опитування) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Сайт «Фонд „Демократичні ініціативи“». – <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/shkola-oschuvannja.htm>, вільний. – Назва з титул. екрана.
3. Вища освіта в умовах реформи: зміни громадської думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Сайт «Фонд „Демократичні ініціативи“». – <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/visha-osvitkoi-dumki.htm>, вільний. – Назва з титул. екрана.
4. Інформація про результати соціологічного опитування педагогічних працівників області щодо реформаційних змін в освіті (2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Сайт «НМЦ організації наукової роботи та моніторингових досліджень ХОІППО». – <http://nmcmonitoringhoippo.jimdo.com/соціологічні-дослідження-в-освіті/матеріали-соціологічних-досліджень>
5. Експрес-опитування «Педагогічна освіта дорослих: проблеми і очікування» (2014 р.) [Електронний ресурс]. – Там само.